

HA 1.750

2420

5572

MAGYAR KÖNYV- SZEMLE

REVUE DU LIVRE

PUBLICATION TRIMESTRIELLE
DE L'ACADÉMIE HONGROISE
DES SCIENCES POUR L'HISTOIRE
DU LIVRE ET LA BIBLIOGRAPHIE

1971

1

AKADÉMIAI KIADÓ • BUDAPEST

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
I. OSZTÁLYÁNAK
KÖNYVTÖRTÉNETI ÉS BIBLIOGRÁFIAI FOLYÓIRATA

87. évf. 1971/1. sz.

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG

MÁTRAI LÁSZLÓ

(a szerkesztő bizottság elnöke)

DEZSÉNYI BÉLA

(szerkesztő)

HAVASI ZOLTÁN

KÓKAY GYÖRGY

MEZEY LÁSZLÓ

TARNAI ANDOR

WINTERMANTEL ISTVÁN

(technikai szerkesztő)

SZERKESZTŐSÉG:

Bp. VIII., Pollack Mihály tér 10.
Telefon: 336—323

Megjelenik negyedévenként.

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítők-nél, a Posta hírlapüzleteiben, a Posta Központi Hírlapirodánál (KHI, Bp. V., József nádor tér 1.) közvetlenül vagy postautalványon, valamint át-utalással a KHI. 215—96162 pénzforgalmi jelző-számára. Előfizetési díj: 60.— Ft

Előfizethető és példányonként megvásárolható az Akadémiai Kiadónál, Bp. V., Alkotmány u. 21.
Tel.: 111—010, (pénzforgalmi jelzőszám 215—11482) és az Akadémiai Könyvesboltban, Bp. V Váci u. 22.
Tel.: 185—612.

A szerkesztőség legfeljebb 1 ív terjedelmű és szabványnak megfelelő kéziratokat fogad el (egy oldalon 30 sor, soronként 60 leütés, jegyzetek a főszöveg után).

rum.

580.03
111
104

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA I. OSZTÁLYÁNAK
KÖNYVTÖRTÉNETI ÉS BIBLIOGRÁFIAI FOLYÓIRATA

LXXXVII. ÉVFOLYAM
1971.

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1972

<i>Bakács István</i> : A Magyar Országos Levéltár és a Magyar Nemzeti Múzeumi Levéltár 1926—1934 közötti kapcsolatairól	310
<i>Borsa Gedeon</i> : Computer-assisted examination of printing types of early printings ...	165
<i>Fábián Dániel</i> : Visszaemlékezés a Bartha Miklós Társaság kiadói tevékenységére	281
<i>Farkas László</i> : A „Nemzeti Múzeum államosítása” Eötvös József minisztersége idején	296
<i>Gárdonyi Zoltán</i> : Liszt Ferenc második Beethoven-kantátájához	46
<i>Marczell Mária</i> : Gergely budai scriptor	265
<i>Markos Béla</i> : Az 1712 és 1800 közötti magyar könyvtermelés adatai	1
<i>Markovits Györgyi</i> : „Les mots restent ...” La littérature de la résistance	152
<i>Mezey László</i> : A Pray-kódex keletkezése	109
<i>Mezősy Károly</i> : Petőfi lefoglalt könyvtára és irományai	24
<i>Muszka Erzsébet</i> : A történelmi segédtudományok egyetemi oktatása a reformkorban	12
<i>Podhradzky György</i> : Kollár János és a budapesti Egyetemi Könyvtár kapcsolatai ..	39
<i>Soltész Zoltánné</i> : Incunabula Hungarica III. Constitutiones ineluti regni Hungariae	270
<i>Szemző Péroska, D.</i> : Bartók Béla gyermekkori személyiségformáló olvasmányélményei	124
<i>Tóth András</i> : A hazai könyvtártörténeti kutatás egyes módszertani kérdéseiről ...	288

KÖZLEMÉNYEK

<i>Batári Gyula</i> : Magyar Isis, a Természettudományi társulat tervezett folyóirata ...	182
<i>Benkóné Bartha Ilona</i> : A Magyar Tanácsköztársaság gyermekajtójáról	186
<i>Csapodi Csaba</i> : Gritti mint a Corvina-könyvtár állítólagos fosztogatója	171
<i>Dezsényi Béla</i> : Egy magyar táblabíró véleménye az egyetemi sajtó-oktatásról a XIX. század elején	51
<i>Fallenbüchl Zoltán</i> : Egy régi Pest—Buda látképről	174
<i>Füves Ödön</i> : Czuczor Gergely Riadója röpíven	184
<i>Galambos Ferenc</i> : Bortnyik Sándor Plakát című folyóirata (1933)	64
<i>Herepei János</i> : Hirdetési lapok Erdélyben 1848 előtt	179
<i>Herepei János</i> : Méhes György, az 1789. évi kolozsvári Új és Ó Kalendárium szerkesztője	177
<i>Huszthy Sándor</i> : Egy mű az aqua-tinta technikáról és kiadásának története	190
<i>Ilyés Katalin</i> : Gárdonyi Géza és a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára	57
<i>May István</i> : Kérvény Mária Teréziához a rablókiadásokról	328
<i>mgv.</i> : Elsüllyedt folyóiratok: Élőszó (1927)	63
<i>mgv.</i> : Elsüllyedt folyóiratok, Kórus (1933)	191
<i>Nyilas Márta</i> : Raffaello festménye II. Gyula pápáról és Andreas Pannonius	324
<i>Sugár István</i> : A Vörös Hadsereg által kiadott egri Új Hírek története	339
<i>Sugár István</i> : Az Eger városi nyilvános könyvtár alapítása	60
<i>Valkó Arisztid</i> : Adalékok egy Esterházy Miklósról vonatkozó múrról	326
<i>Varga Sándor</i> : A felszabadulás utáni első könyvkiadvány	339
<i>Vértessy Miklós</i> : Szekfü Gyula kiadója: Gábor Andor	336
<i>Zsoldos Jenő</i> : Az első Cabet-idézeteket tartalmazó magyar tanulmány	330
<i>Zsoldos Jenő</i> : Megjegyzések egy Bajza-vershez	54

MAGYAR KÖNYVESHÁZ

<i>Bencze Imre</i> : Adalékok Sóvári Soós Kristóf életéhez és műveéhez	194
<i>Holovics Flórián</i> : Régi magyar nyomtatványok a Csáky család levéltárában	346
<i>Kathona Géza</i> : Pathai István „Parázna Babillon . . .” c. polemikus művének állítólagos 1619. évi kiadása	351
<i>Murányi Róbert Árpád</i> : Néhány ismeretlen bártfai nyomtatványról	68

FIGYELŐ

<i>Bakos József</i> : Bibliográfiai tanulmány Comenius Orbis Pietusa kiadásairól	201
<i>Birkás Endre</i> : Az Állami Könyvterjesztő Vállalat árverései	363
<i>Bugyi Balázs</i> : Száz éve született az orvosi bibliográfia megteremtője	231
<i>Bugyi Balázs</i> : Cavalier Calixte, a könyvgyűjtő orvos	88
<i>Bugyi Balázs</i> : A Sartonia tudománytörténeti folyóiratról	89
<i>Csapodiné Gárdonyi Klára</i> : Hajdú Helga (1907—1970)	86
<i>Dezsényi Béla</i> : A magyar hírlap- és folyóiratirodalom kezdetei (Kókay György könyve)	206
<i>Dezsényi Béla</i> : Könyvtártörténet — sajtótörténet — forráskritika	365
<i>Eckhardt Mária, P.</i> : Az OSzK Zeneműtárának bécsi kiállításáról	219
<i>Galambos Ferenc</i> : A budapesti XIII. Nemzetközi Ex Libris Kongresszus	220
<i>Gombocz István</i> : Az IFLA 36. Közgyűlése	214
<i>Herendiné Lakatos Éva</i> : A képeslevelezőlap-kiállítás margójára	227
<i>Hodinka László</i> : Az európai műszaki egyetemek és főiskolák szakosítási rendje	370
<i>Jámbor Mária</i> : A Magyar Zeneművek Bibliográfiája	370
<i>Kádár Zoltán</i> : Megjelent a legrégebb természettudományi kódex színes facsimile kiadása	200
<i>Kájer István</i> : Anton Augustin Banik 70 éves	85
<i>Kókay György</i> : Újjáalakult a Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottság	72
<i>Markovits Györgyi</i> : Tevékeny humanizmus	353
<i>mgy.</i> : Forradalmár elődeink	87
<i>Máté Károly</i> : A könyv mestere	80
<i>Moravék Endre</i> : Stumvoll- emlékkönyv	355
<i>Sárkány Éva</i> : 50 éves a pozsonyi Egyetemi Könyvtár	360
<i>Székely Artúr</i> : A könyvművészeti verseny újjászervezése	224
<i>Szentmihályi János</i> : A III. Országos Könyvtárügyi Konferencia	73
<i>Takács József</i> : A könyvtárvezetés főbb elméleti kérdései	372
<i>Takács József</i> : A társadalom tudományos irányítása	204
<i>Tiszayné Gesmey Borbála</i> : Bibliographia Historiae Rerum Rusticarum Internationalis 1960—1966	90
<i>V. K. S.—R. M.</i> : Beszámoló a Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottság működéséről	197
<i>Vezér Erzsébet</i> : A Fenyő Miksa-gyűjteményről	77
<i>Vida Sándor</i> : A vízügyi szolgálat szakkönyvtára	229
Az Index Translationum	374
1972: a könyv éve	76
Régi kéziratok sorsa	232
Wagner irattára	232

SZEMLE

A Magyar Állami Földtani Intézet kiadványainak bibliográfiája (Ism. <i>Batári Gyula</i>)	389
A múlt magyar tudósai. 1—5. köt. (Ism. <i>Móra László</i>)	375
A Magyarországon nyomtatott zeneművek szakosított jegyzéke (Ism. <i>Várnai Péter</i>)	104
A televízió hatása a gyermekolvasókra (Ism. <i>B. Mérő Éva</i>)	393
A Vásárhelyi Népe c. napilap repertórium (Ism. <i>Nagydiósi Gézáné</i>)	108
Az Esztergomi Népszava repertórium (Ism. <i>Nagydiósi Gézáné</i>)	23
Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár Évkönyve (Ism. <i>Tóth András</i>)	404
Beiträge zur Inkunabelkunde (Ism. <i>Soltész Zoltánné</i>)	99
Bohatec, M.: Schöne Bücher des Mittelalters (Ism. <i>Csapodi Csaba</i>)	383
Bóna Ervin—Farkas János: A tudomány néhány elméleti kérdése (Ism. <i>Takács József</i>)	240
Boros Vilma, H.: Stein Aurél ifjúsága (Ism. <i>M. Jeremiás Éva</i>)	406
Buday György fametszetei (Ism. <i>Pogány Ó. Gábor</i>)	233
Dokupil, V.: Soupis prvotisku z fondu universitnej knižnice v Bratislave (Ism. <i>Csapodi Csaba</i>)	381
Dolgozók Lapja 1944—1945. (Ism. <i>Batári Gyula</i>)	239

Dunin-Horkawicz, C.—Hanrath, J.: Het Exlibris in Polen (Ism. <i>Galambos Ferenc</i>)	405
Fedor, M.: Bibliográfia periodik na Slovensku (Ism. <i>Nagydiósi Gézané</i>)	384
Fiatál és felnőtt olvasók a város peremén (Ism. <i>B. Mérő Éva</i>)	248
Fleischhack, C.: Bibliographisches Grundwissen (Ism. <i>Takács Menyhért</i>)	101
Gáti—Héberger—Pásztor: Villamossági irodalomkutatás (Ism. <i>Takács Menyhért</i>)	97
Gyimes Ferenc—Vavrínez Veronika: Ludwig van Beethoven a magyar könyvtárakban és gyűjteményekben 1. (Ism. <i>P. Eckhardt Mária</i>)	106
Gyimes Ferenc—Vavrínez Veronika: Ludwig van Beethoven a magyar könyvtárakban és gyűjteményekben 2. (Ism. <i>P. Eckhardt Mária</i>)	398
György József: Az Akadémia Könyvtára egykori Goethe-szobája és nevesebb magyar látogatói (Ism. <i>V. A.</i>)	244
Halmi József Emlékkönyv (Ism. <i>mg.</i>)	406
Hamanová, P.—Nuska, B.: Knižní vazba století z fondů strahovské knihovny (Ism. <i>Kindlovits Kálmán</i>)	250
Huszár Sándor: Az író asztalánál (Ism. <i>Wintermantel István</i>)	93
Huszthy Sándor: A Műegyetemi Nyomda története (Ism. <i>Máté Károly</i>)	96
Index acronymorum selectorum 6. (Ism. <i>Takács József</i>)	249
International Bibliography of sociology (Ism. <i>Hollósi Klára</i>)	260
Jahrbuch der Deutschen Bücherei 5. (Ism. <i>Moravék Endre</i>)	102
Jahrbuch der Deutschen Bücherei 6. (Ism. <i>Faragó Lászlóné</i>)	251
Kamarás István: Munkások és az olvasás (ism. <i>Szentirmai László</i>)	246
Kéki Béla: Az írás története (Ism. <i>Vértessy Miklós</i>)	388
Kelemen János: Mi a strukturálisizmus (Ism. <i>W. I.</i>)	248
Kosáry Domokos: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába (Ism. <i>Szentmihályi János</i>)	255
Könyv és könyvtár. A KLTE Évkönyvei (Ism. <i>Busa Margit</i>)	403
Kopala, J.: Dzieje bibliografii w Polsce (Ism. <i>Kindlovits Kálmán</i>)	377
Kotvan, I.: Rukopisy univerzitnej knižnice v Bratislave (Ism. <i>Csapodí Csaba</i>)	376
Könyvtártudományi tanulmányok (Ism. <i>Tóth András</i>)	241
Kreutzberger, M.: Leo Baek Institute, New York (Ism. <i>Scheiber Sándor</i>)	260
Kuzmnik, J.: Vývin statistickéj evidencie knižnic na Slovensku (Ism. <i>Kindlovits Kálmán</i>)	380
Lovász Kálmán: A nyomtatás elmélete (Ism. <i>Móra László</i>)	97
Magyar András: A diósgyőri Józsercse Dal- és Önképzőkör Könyvtárának története (Ism. <i>Dezsényi Béla</i>)	239
Magyar Könyvészet. A Magyarországon megjelent grafikai plakátok és metszetek címjegyzéke 1965—1966. (Ism. <i>Tóth András</i>)	258
Magyar Könyvészet. Tankönyvek 1967—1968. (Ism. <i>Fülöp Géza</i>)	258
Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen (Ism. <i>D. B.</i>)	98
Mándi Péter: A könyv és közönsége (Ism. <i>Wintermantel István</i>)	244
Marx, J.: Österreichs Kampf gegen die liberalen, radikalen und kommunistischen Schriften 1835—1848. (Ism. <i>S. Lengyel Márta</i>)	386
Mikes Kelemen összes művei III. (Ism. <i>Kókay György</i>)	390
Minajev—Fortinszkij: Ekszlibrisz (Ism. <i>Galambos Ferenc</i>)	405
Nagy Dezső: Pesterzsébet és Soroksár (Ism. <i>Holló Klári</i>)	11
Pálvölgyi Endre: Könyvek a vádlottak padján (Ism. <i>mg.</i>)	234
Papp Géza: XVII. század énekelt dallamai (Ism. <i>Sonkoly István</i>)	92
Pedezet godina čehoslovačke lijepe knjige (Ism. <i>Kindlovits Kálmán</i>)	250
Politikai plakátok 1945—1948. (Ism. <i>Herendiné Lakatos Éva</i>)	257
Průvodce Statni Knihovnou ČSR v Praze (Ism. <i>Kindlovits Kálmán</i>)	380
Puroczki Béla: Hósi harcok hirdetői (Ism. <i>Kálmán Lászlóné</i>)	392
Rothe, Edith: Buchmalerei aus zwölf Jahrhunderten (Ism. <i>Dr.</i>)	251
Standardization for Documentation (Ism. <i>Barta Gábor</i>)	399
Statistical yearbook 1969. (Ism. <i>Gombocz István</i>)	393
Szakirodalmi ellátottság a lélektan területén (Ism. <i>Takács Menyhért</i>)	395
Szeli István: Utak egymás felé (Ism. <i>W. I.</i>)	95
Tamás Anna: Az Életképek (1846—1848) (Ism. <i>Dezsényi Béla</i>)	235
Tezla, Albert: Hungarian authors (Ism. <i>Szentmihályi János</i>)	253
Tiszay Andor: Ének Leninről (Ism. <i>P. E. M.</i>)	258
Twyman, M.: Lithography 1800—1850. (Ism. <i>Gerszi Teréz</i>)	252
Ulbrich, K.: Allgemeine Bibliographie des Burgenlandes VIII. (Ism. <i>Bendefy László</i>)	396
Vajda László: Móra Ferenc írásai (Ism. <i>Miklóssy János</i>)	391
Williams, F.: The right to know (Ism. <i>D. B.</i>)	401
Winter, U.: Die Handschriften des Joachimstalschen Gymn. (Ism. <i>Vértessy Miklós</i>)	259
Wladimir Iljitsch Lenin in Berlin und als Leser der Königlichen Bibliothek (Ism. <i>Remete László</i>)	99

Az 1712 és 1800 közötti magyar könyvtermelés adatai

Az Országos Széchényi Könyvtár a *Magyarországi Könyvészet, Hasonmás Kiadások* sorozatában újra közreadta PETRIK Géza: *Magyarország bibliographiája, 1712—1860 c.* munkája I—IV. kötetének utánnomatát.

Az új kiadáshoz V. kötetként azok a pótlások csatlakoznak, amelyeket az OSZK egyik munkaközösségében olyan 1712 és 1800 között megjelent művek címeinek felkutatásával gyűjtöttünk össze, amelyek PETRIK bibliográfiájából hiányoztak.

A sorozat VI. köteté magyar nyomda- és kiadástörténeti mutató, amely nyomda- és kiadóhelyenként s azokon belül nyomdák és kiadók szerinti csoportosításban, időrendben közli azoknak a műveknek rövidített címleírását, amelyek, mint 1712 és 1800 között megjelent magyarországi nyomdatermékek, illetve külföldön megjelent, részben, vagy egészben magyar nyelvű könyvek, PETRIK I—IV. kötetében, valamint a pótlásokat tartalmazó V. kötetben megtalálhatók.

A nyomda- és kiadástörténeti mutató összeállításánál az volt a törekvésünk, hogy az idézett kötetekben felsorolt XVIII. századi műveket a lehető leg gondosabb megfontolások alapján kíséreljük meg a nyomda- és kiadóhelyek s az ott működött nyomdák és kiadók kategóriáiban, megjelenésük évről-évre elhelyezni.

A teljes impresszummal megjelent könyveknél ez természetesen nem okozott nehézséget.

A helymegjelölés nélküli nyomtatványoknál a nyomdász, vagy a kiadó neve s egyes esetekben a szerző tevékenységi területe határozta meg a nyomda- vagy kiadóhelyet.

A nyomda nélküli műveknél, ha a kérdéses helyen a könyv megjelenésének évében csak egyetlen nyomda vagy kiadó működött, azt tételeztük fel, hogy a mű az illető cég terméke. Nyomda nélkülieknek csak azokat a nyomdatermékeket minősítettük, amelyek olyan helyen és időben jelentek meg, ahol és amikor egyáltalában nem működött nyomda vagy kiadó, illetve azokat, amelyek olyan időben jelentek meg, amikor a kérdéses helyen egyidejűleg több nyomda, vagy kiadó tevékenykedett.

Azokat a műveket, amelyek évszám feltüntetése nélkül jelentek meg, bizonyos kiegészítő adatok (pl. az író, a nyomdász, vagy a kiadó működési adatai, egy-egy történelmi esemény időpontja stb.) segítségével időzítettük. Amennyiben ez sem vezetett eredményre, úgy a nyomdász, vagy a kiadó tevékenységi időhatárainak számtani középarányosát fogadtuk el megjelenési évként.

Ezzel az eljárással sikerült a vizsgált korszak hely és év nélküli nyomdatermékeinek számát lényegesen lecsökkentenünk.

PETRIKkel ellentétben az egykori Horvát-Szlavonországban működő nyomda- helyek közül csak a korunkban magyar területnek számító Eszéket vettük fel

összeállításunkba. A külföldi nyomdákban megjelent magyar vonatkozású könyvek közül csak azokat iktattuk gyűjtőkörünkbe, amelyek magyar nyelvű szöveget tartalmaztak.

Összeállításunkban helyet kapott a kor koholt nyomdahelyek, vagy nyomdák feltüntetésével megjelent magyar könyvtérme is.

Ez elvek követésével a nyomda- és kiadástörténeti mutatóba PÉTRIK I—IV. kötetének 11 630 s az V. kötetnek 7660 címe, vagyis, — az eddig ismert könyvanyag 66%-os megnövelésével, — összesen 19 290 cím került.

Ez a gazdag anyag új lehetőségeket kínál XVIII. századi nyomdászatunk és kiadói tevékenységünk beható elemzésére.

Az 1712 és 1800 között működött nyomda- és kiadóhelyek száma

Adataink tanúsága szerint Magyarország XVIII. századi határai között 50 helyen működött nyomda, vagy kiadó.

Mintogy a nyomda- és kiadástörténeti mutató összeállítási módja nem tette lehetővé azt, hogy egyes nyomdák kiadói tevékenységét is megfigyelés tárgyává tegyük, kiadóknak csak azokat a cégeket tekintettük, amelyeknek saját nyomdájuk nem volt s üzletszerű kiadói tevékenységgel foglalkoztak.

Ilyen értelmezés szerint a nyomdai és kiadói tevékenység az 50 hely között a következőképpen oszlott meg:

28 nyomdahely
17 nyomda- és kiadóhely
5 kiadóhely

Ha a kétféle tevékenységi kört különválasztjuk, akkor 1712 és 1800 között 45 nyomdahelyről és 22 kiadóhelyről beszélhetünk.

Nyomda- és kiadástörténeti mutatónk a 45 nyomdahelyen 96 nyomda és 145 nyomdász (nyomdatulajdonos, nyomdavezető, bérlő, faktor stb.), — a 22 kiadóhelyen pedig 81 kiadó (könyvkiadó, könyvkereskedő, könyvkötő stb.) tevékenységéről ad tájékoztatást.

(A nyomdahelyeket 1. sz., a kiadóhelyeket 7. sz. táblánk sorolja fel.)

A nyomdahelyek

1. sz. táblánk a 45 magyarországi nyomdahelyet betűrendben mutatja be s évtizedekre bontva közli, majd mind nyomdahelyenként, mind évtizedenként összesíti a vizsgált időszak könyvtermelését.

Azoknak a nyomdatermékeknek száma, amelyeket az eddig rendelkezésünkre álló anyag alapján, megjelenési helyük és évük meghatározásával azonosítani tudunk: 18 108 darab.

Ebben az összesített számban a többkötetes művek különböző években vagy különböző nyomdákban megjelent kötetei önálló címeikként szerepelnek. Viszont azokat a könyveket, amelyek impresszuma több nyomdahelyre utal, (pl. Landerer: Pozsony, Pest, Kassa) természetesen csak egyetlen nyomdahely termékeként vettük számba. A táblákban közölt számadatok mindenkor a

1. sz. tábla

A magyar nyomdai könyvtermelés területi és időbeli megoszlása, 1712–1800-ig

(db nyomdatermék)

Nyomdahely	1712–20	21–30	31–40	41–50	51–60	61–70	71–80	81–90	91–1800	Összesen
Balázsfalva	—	—	—	4	15	27	22	21	12	101
Bártfa	4	—	—	—	—	—	—	—	—	4
Beszterce	—	—	—	—	1	—	1	2	—	4
Besztercebánya	—	—	—	—	—	—	3	109	62	174
Brassó	30	44	68	38	46	48	22	25	10	331
Buda	—	64	90	160	151	153	299	578	530	2 025
Csiksomlyó	2	8	9	8	23	7	5	2	2	66
Debrecen	12	54	64	91	74	82	62	46	72	557
Diószeg	—	—	—	—	—	—	—	6	2	8
Eger	—	—	2	2	72	133	172	81	71	533
Eperjes	—	—	—	—	—	—	36	23	15	74
Eszék	—	—	—	2	16	10	35	28	23	114
Esztergom	—	—	—	—	—	16	—	—	—	16
Fiume	—	—	—	—	—	—	1	13	2	16
Győr	—	15	46	126	145	84	76	103	115	710
Gyulafehérvár	—	—	—	—	—	—	—	8	11	19
Kalocsa	—	—	—	—	—	32	33	18	58	141
Kassa	24	122	193	244	196	211	153	119	204	1 466
Kismarton	4	—	—	—	—	—	—	—	—	4
Kolozsvár	30	74	164	161	126	202	159	113	196	1 225
Komárom	10	2	4	—	—	—	—	27	83	126
Lőcse	49	69	22	6	1	—	25	47	71	290
Máriavölgy	—	1	1	—	—	—	—	—	—	2
Marosvásárhely	—	—	—	—	—	—	—	4	2	6
Medgyes	—	—	—	—	—	2	3	1	1	7
Nagyenyed	—	—	—	—	—	33	12	1	—	46
Nagykároly	—	—	—	—	14	16	31	43	11	115
Nagyszében	6	18	10	30	34	69	79	172	163	581
Nagyszombat	253	330	378	503	501	583	429	125	184	3 286
Nagyvárad	—	—	—	16	16	27	49	60	18	186
Pádé	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Pápa	—	—	—	1	1	—	—	1	1	4
Pécs	—	—	—	—	2	19	78	60	41	200
Pest	—	—	1	—	31	120	124	468	722	1 466
Pozsony	5	123	123	197	194	277	594	748	662	2 923
Puchó	1	6	8	—	—	—	—	—	—	15
Selmecebánya	—	—	—	—	—	—	—	29	62	91
Sopron	—	17	34	51	60	69	111	105	105	552
Szakolca	—	1	—	1	2	29	16	40	45	134
Szombathely	—	—	—	—	—	—	—	8	95	103
Temesvár	—	—	—	—	—	1	15	14	13	43
Újvidék	—	—	—	—	—	—	—	2	11	13
Vác	—	—	—	—	1	2	52	68	138	261
Veszprém	—	—	—	—	6	2	1	8	47	64
Zsolna	2	—	—	—	—	1	—	—	2	5
Összesen	432	948	1217	1641	1728	2255	2698	3326	3863	18 108
Hely nélkül	22	30	32	47	59	69	61	250	199	769
Hely, év nélkül	—	—	—	—	—	—	—	—	—	77
Koholt hely	—	—	1	—	1	1	1	16	10	30
Külföldi hely	5	10	22	23	15	12	33	71	115	306
Mindösszesen	459	988	1272	1711	1803	2337	2793	3663	4187	19 290

megjelent kiadványok (címek) s nem a forgalomba került példányok mennyiségét érzékeltetik.¹

A tábla a nyomdahelyhez kapcsolt nyomdatermékek évtizedenként összegezett adatai után külön sorokban közli a hely és év nélküli, a koholt nyomdahelyeket feltüntető, valamint a külföldi nyomdahelyeken megjelent művek globális adatait is. Így emelkedik a feldolgozott nyomdatermékek végösszege a korábban már említett 19 290 darabszámra.

A nyomdai termelés időrendi megoszlása

Az 1. sz. tábla évtizedenként összesített adatai világosan megmutatják könyvtermelésünk fokozatos fejlődését, amely az utolsó évtizedben (1791—1800) csaknem tízszeresét jelenti az első, csak egyetlen évvel csonkább évtized (1712—1720) termelésének. A számba vett nyomdatermékeknek több mint 67%-a az 1761—1800-ig terjedő évtizedekből való.

Érdekes megfigyelni, hogy egy-egy nyomdahelyen mikor indul meg s milyen időhatárok között folyik a nyomdai tevékenység.

Az egész vizsgált korszakra kiterjedő, folyamatos nyomdászatot (1712—1800) a következő nyomdahelyeken látunk: Brassó, Csíksomlyó, Debrecen, Kassa, Kolozsvár, Nagyszében, Nagyszombat és Pozsony. — Az első évtizedben (1712—1720) a nyomdahelyek között foglal még helyet Bártfa, Kismarton, Komárom, Lőcse, Puchó és Zsolna is. Termelésük azonban előbb-utóbb megszűnik, vagy megszakad.

Korunk második évtizedében (1721—1730) a következő nyomdahelyeken indul meg folyamatos könyvtermelés: Buda, Győr, Sopron.

A harmadik évtizedben (1731—1740) Eger jelenik meg a továbbiakban állandó magyar nyomdahelyek sorában.

A negyedik évtized (1741—1750) új, folyamatosan dolgozó nyomdahelyei: Balázsfalva, Eszék, Nagyvárad és Szokolca.

Az ötödik évtizedben (1751—1760) kezdődik folyamatos nyomdászat Nagykárolyban, Pécsent, Vácott és Veszprémben.

A hatodik évtizedben (1761—1770) tűnik fel a nyomdahelyek között Kalocsa, Medgyes, Nagyenyed és Temesvár.

1771 és 1780 között Besztercebánya, Eperjes és Fiume lép a nyomdahelyek sorába, s Lőcsén is újra megindul a huzamosabb ideig szünetelt nyomdai tevékenység.

1781 és 1790 között válik nyomdahellyé Selmecebánya, Szombathely és Újvidék, s ezzel a korszak jelentősebb nyomdahelyeinek sora teljessé válik.

Könyvtermelésünk évtizedenkénti eredményeinek jellemzésével ezen a helyen nem kívánok részletesebben foglalkozni. Előttem behatóan foglalko-

¹ Az 1712 és 1800 között megjelent nyomdatermékek példányszámának megbecsüléséhez értékes útmutatással szolgál BENDA Kálmán és IRINYI Károly *A négy százéves debreceni nyomda* c. monográfiája (Budapest, 1961), amely 1726 és 1800 között 381 nyomdatermék 1 092 476 példányát mutatja ki. Bár a példányszámmal felsorolt nyomtatványok között 12 000 példányos nyomtatványok mellett 60 példányosokkal is találkozunk, a debreceni Városi Nyomda kiadványainak átlagos példányszámát mintegy 2800 darabban állapíthatjuk meg. — A XVIII. századi magyarországi könyvtermelés kiadványonkénti példányszámáról érdekes adatokat közölt GULYÁS Pál is *A könyv sorsa Magyarországon* (Budapest, 1961.) c. munkájának III. kötetében (133—135. l.).

zott már ezzel CSAPODI Csaba, akinek e tárgykörből két figyelemre méltó tanulmánya jelent meg a *Magyar Könyvszemle* hasábjain.

Az első tanulmány *Könyvtermelésünk a XVIII. században* címen (*Magy. Könyvszle.* 1942, 392—398. 11.) a teljes XVIII. század (1701—1800) könyvtermelésének időbeli megoszlásáról közöl számszerű adatokat.

A második tanulmány *A magyarországi nyomtatványok nyelvi megoszlása 1800-ig* címen (*Magy. Könyvszle.* 1946. 98—104. 11.) szélesebb korral foglalkozik ugyan, de részletes képet ad XVIII. századi könyvtermelésünkről is, évtizedes szakaszokban tárva elénk a könyvanyag nyelvi megoszlásának nyelvenként részletezett és összesített statisztikai adatait.

Az 1712 és 1800 között megjelent nyomdatermékek számbavételénél CSAPODI, mindkét tanulmányában PETRIK Géza bibliográfiai adatait vette alapul. Munkamódszeréről egyik jegyzetében a következőket mondja: „Csak a megjelenési hellyel és évvel ellátott nyomdatermékeket vettük fel... Több kötetes munkák minden kötetét külön önálló egységnek vettük... Horvátországot kihagytuk a vizsgálatból.”

CSAPODI első összeállításából 9051, második összeállításából 10 097 nyomtatványt emelhetünk ki, mint az 1712—1800-ig terjedő korszak termését. Helyes megítélését igazolja az a tény, hogy a könyvtermelés időbeli arányait illetően lényegesen kisebb anyaga alapján ugyanazokra a következtetésekre jutott, amelyek a mi nagyobb anyagunkból levonhatók.

A legjelentősebb nyomdahelyek

1712 és 1800 közötti évtizedek legjelentősebb tevékenységet folytató nyomdahelyeiként hatot kell kiemelnünk.

1712 és 1800 közötti nyomdai termelésünk 68,4%-a a 2. sz. táblázatban feltüntetett hat nyomdahelyen látott napvilágot. A többi 39 nyomdahely, egymástól erősen eltérő arányban, akkori könyvtermelésünknek csupán 31,6%-án osztozkodott.

2. sz. tábla

Az 1712—1800 közötti korszak legjelentősebb magyarországi nyomdahelyei — nyomdatermékeik számának nagyságrendjében

Nyomdahely	Nyomdatermékek db	Termelési részesedés %
Nagyszombat	3 286	18,1
Pozsony	2 923	16,1
Buda	2 025	11,2
Kassa	1 466	8,1
Pest	1 466	8,1
Kolozsvár	1 225	6,8
Összesen:	12 391	68,4

A vizsgált korszak legjelentősebb magyarországi nyomdahelye 3286 könyvvel, vagyis az ország nyomdai termelésének 18,1%-ával, Nagyszombat volt, ahol kezdettől végig folyamatos nyomdai tevékenységet látunk. Vele együtt

Pozsony, Kassa és Kolozsvár is olyan nyomdahelyek, amelyek a korszak első évtizedétől kezdve szünet nélkül vettek részt a nyomdai termelésben. Buda nyomdahelyi szerepe a második évtizeddel kezdődött. Ám Pest csak az ötödik évtizedben vált folyamatosan működő nyomdahellyé. Nyomdászatanak gyors fejlődésére ezért különösen fel kell figyelnünk.

Nyomdai termelésünk súlypontjának a század második felében bekövetkezett területi eltolódását a 3. sz. tábla szemlélteti.

3. sz. tábla

**A hat legjelentősebb magyarországi nyomdahely könyvtermelésének alakulása
1751 és 1800 között**

Nyomdahely	A nyomdatermékek száma (db)				
	1751—1760	1761—1770	1771—1780	1781—1790	1791—1800
Buda	151	153	299	578	530
Kassa	196	211	153	119	204
Kolozsvár	126	202	159	113	196
Nagyszombat	501	583	429	125	184
Pest	31	120	124	468	722
Pozsony	194	277	594	748	662

Nagyszombat — ahogyan azt 1. sz. táblánkból láttuk — korunk legelső évtizedétől kezdve mennyiségileg élen járt a magyarországi nyomdai termelésben, s vezető helyét az ötvenes és hatvanas években is megtartotta. A hetvenes és nyolcvanas években a legtöbb könyvet Pozsonyban nyomták. A kilencvenes esztendőkből azonban már Pestet látjuk az első helyen.

A második helyen az ötvenes években Kassát találjuk, a hatvanas években pedig Pozsonyt. A hetvenes években, amikor Pozsony az első helyre került, Nagyszombat szorul a második helyre. A nyolcvanas években Buda, a kilencvenes években ismét Pozsony a második legtermékenyebb magyarországi nyomdahely. Századunk utolsó évtizedében e hat nyomdahely között Nagyszombat könyvtermelése már az utolsó helyen szerepel.

Nagyszombat vezető helyzete az Akadémiai Nyomda megszűnésével vész el. Pozsony előretörését fővárosi szerepe, kulturális és politikai jelentősége mellett leginkább a Landerer Nyomda tevékenységével magyarázhatjuk meg. Pest vezető helyzetének kialakulását a nyomdák egész sorának (Eitzenberger, Lettner, Royer, Landerer, Patzkó, Trattner) fokozatos megindulása mellett legfőképpen annak tudhatjuk be, hogy ez a város a XVIII. század utolsó évtizedében válik a magyar szellemi és gazdasági élet középpontjává.

A legfontosabb nyomdász-cégek

Azokat a nyomdász-cégeket, amelyek, — esetenként az egyedi nyomdahelyektől is eltekintve — a kor könyvtermelésének legjelentősebb részét állították elő, 4. sz. táblánk mutatja be.

A táblánkból felsorolt 12 nyomdász-cég 24 nyomdája 1712 és 1800 közötti könyvtermelésünk 66,3%-ának előállításával írta be nevét a magyarországi könyvtörténetbe. A könyvtermés további 33,7%-a készült a többi 72 nyomdában.

A 12 legjelentősebb magyarországi nyomdász-cég 1712 és 1800 között
nyomdatermékeik számának nagyságrendjében

Nyomdász-cég	Részadatok db	Összesen db	Termelési részesedés %
Egyetemi Nyomda		4 103	22,7
Akadémiai Nyomda	Nagyszombat	2 686	
Typ. Tyrnaviensibus	Nagyszombat	166	
Typ. Universitatis	Nagyszombat	264	
Egyetemi Nyomda	Buda	987	
Landerer Nyomda		1 092	
	Pozsony	271	8,6
	Kassa	192	
Akadémiai Nyomda	Pest		1 050
Landerer—Nottenstein—	Kassa		5,8
Landerer Nyomda	Buda		918
Streibig Nyomda	Kismarton	1	745
	Sopron	12	
	Győr	710	
	Pápa	1	
	Veszprém	21	
Patzkó Nyomda	Pozsony	512	688
	Pest	176	3,8
Siess Nyomda	Sopron	461	564
	Szombathely	103	3,1
Városi Nyomda	Debrecen		557
Weber Nyomda	Pozsony	409	536
	Komárom	127	2,9
Trattner Nyomda	Pest		485
Városi Nyomda	Nagyszombat		408
Royer Nyomda	Pozsony		392
Összesen		12 001	66,3

A kor legjelentősebb nyomdája kétségtelenül a nagyszombati Akadémiai Nyomda volt, amely 2686 könyvvel egymagában is az élen állt, utódaival együtt pedig 4103 nyomdaterméket mondhatott magáénak. A nagyszombati Akadémiai Nyomda és utódai, — vagy úgy is mondhatjuk, hogy a budai Egyetemi Nyomda és elődei, — állították elő korunk könyvtermésének 22,7%-át.

A rangsor 2. és 4. helyét a LANDERER családnak Pozsonyban, Kassán és Pesten, illetőleg külön céggként Budán tevékenykedő nyomdái foglalták el.

Figyelemre méltó a kassai Akadémiai Nyomda 3. helye. A kolozsvári Akadémiai Nyomda azonban 359 nyomdatermékével már nem kerülhetett korunk tizenkét legnagyobb nyomdája közé.

A pozsonyi Royer Nyomda 392 nyomtatványával táblánk utolsó helyét foglalja el, bár a ROYER család tevékenységéhez Pozsonyban, Egerben, Esztergomban, Kalocsán és Pesten összesen 533 nyomdatermék kapcsolódik. Ez összesített nyomtatványmennyiségből azonban 141 könyv nem egyetlen nyomdász-cég, a Royer Nyomda terméke, hanem egy nyugtalan vérű nyomdai szakember, — FITZ József szerint „az utolsó vándor nyomdász” — ROYER Antal, több helyen, különböző minőségben végzett munkásságának eredménye.

Helymegjelölés nélkül és koholt nyomdahely feltüntetésével megjelent nyomtatványok

1. sz. táblánkban a nyomdahelyhez kapcsolható könyvek évtizedenként összesített adatait követő sorban a hely nélküli, illetve a hely és év nélküli nyomdatermékek adatait találjuk.

19 290 cím közül csupán 846 (4,4%) került ebbe a rovatba mint olyan, amelyet a bevezetőnkben részletezett elvek szerint nem sikerült megnyugtatóan nyomdahelyhez, illetve kiadási évhez kötve meghatározni.

Az 1. sz. tábla következő sorában 30 olyan nyomdatermék (0,15%) szerepel, amelyek impresszumában koholt nyomdahely, illetőleg koholt nyomda neve áll. Részletes áttekintést ezekről az 5. sz. tábla nyújt.

5. sz. tábla

Koholt nyomdahelyek és nyomdák 1712 és 1800 között

Nyomdahely	Nyomda	Megjelenés éve
Also Sclavonia	ny. n.	1769
Basilie	"	1792
Cosmopolis	"	1790
Duna Partján	"	1791
Eldorádó	"	1793
Filadelphia	"	1789
Germanien (Im Römischen Reich, Im protestantischen Deutschlande)	"	1790, 1791
Gondolat Falva	Elmélkedő János	1790
„Itt”	ny. n.	1789, 1790
Jerusálem	"	1790
Leopolis	"	1790
Lunakatschulka (Pozsony)	(Weber Nyomda)	1775
Miaburg (Győr)	ny. n.	1791
Miapolis	"	1740
Moguntiae	Typ Diderotianis	1792
Mohiló	ny. n.	1789
Nagyszívűségnél	"	1790
Paris – Berlin	"	1785
Penszilvánia	"	1796
Praeopoli	(Landerer Nyomda)	1754
Ratisbonae	ny. n.	1784
Roma	"	1790
Széphalom (Bécs)	Széphalmy Vince	1793
Tsöbörtsök (Pozsony)	(Weber Nyomda)	1787
Zala Egerszeg	Okos Jámorság	1791

A nyomdatermékek legnagyobb része (26 db.) az 1781-től 1800-ig terjedő két utolsó évtizedben jelent meg.

Külföldi nyomdahelyek magyar nyelvű termékei

1. sz. táblánk utolsó sorában azoknak a részben vagy egészben magyar nyelvű könyveknek évtizedekre bontott globális adatait találjuk, amelyek 1712 és 1800 között külföldi nyomdahelyeken jelentek meg. A területi bontás adatait a 6. sz. tábla szemlélteti:

6. sz. tábla

Külföldi nyomdahelyek magyar nyelvű nyomdatermékei 1712—1800

Nyomdahely	1712—20	21—30	31—40	41—50	51—60	61—70	71—80	81—90	91—1800	Összesen
Amszterdam	—	—	3	2	1	—	—	—	—	6
Bázel	—	—	—	1	3	2	1	—	—	7
Bécs	—	1	4	2	3	4	29	68	107	218
Cremona	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Erlangen	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Franker	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Frankfurt	—	1	—	2	1	2	1	1	—	8
Hága	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
Halle	2	—	1	3	—	—	—	—	—	6
Jéna	—	1	5	2	3	1	—	—	—	12
Köln	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Krems	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Lauban	—	—	—	1	1	—	—	—	—	2
Leiden	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Lipcse	2	2	1	1	—	1	2	1	1	11
Nürnberg	—	2	2	1	1	—	—	—	—	6
Passau	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Prága	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
Steyr	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Utrecht	—	1	4	4	—	2	—	—	4	15
Wittenberg	—	2	1	2	—	—	—	—	—	5
Összesen	5	10	22	23	15	12	33	71	115	306

A 21 külföldi nyomdahelyen összesen 306 magyar nyelvű könyv jelent meg, ami mennyiségileg jelentéktelennek mondható: 1712 és 1800 közötti teljes könyvtermelésünknek (19 290 db) mindössze 1,6%-a. A nyomdatermékek száma az évtizedek múlásával folyamatosan növekszik. A vizsgált anyag 62%-a 1781 és 1800 között készült.

A legtermékenyebb külföldi „magyar” nyomdahely Bécs volt, az összes külföldön megjelent magyar nyelvű könyvek 72%-ával. Sorban utána Utrecht, Jéna és Lipcse következett.

A magyarországi kiadóhelyek

Végezetül vessünk még egy pillantást a magyarországi kiadóhelyekre is. Az önálló, saját nyomdával nem rendelkező, könyvkiadással üzletszerűen foglalkozó kiadócégek területi elhelyezkedéséről a 7. sz. tábla adatai tájékoztatnak.

Mint látjuk, századunkban a legtöbb kiadó Pesten, Budán, Pozsonyban és Kassán működött.

Időrendben elsőként Eperjesen (1727), másodikként Pozsonyban (1729), harmadikként Győrött (1733) kezdi meg működését egy-egy kiadó.

A kiadócégek 63,5%-ának (53 kiadó) működése csak az évszázad utolsó két évtizedében indul meg.

Ahol 1712 és 1800 között kizárólag csak kiadói tevékenység folyt, a következők: Hőgyész, Kőszeg, Pribóc, Rozsnyó és Székesfehérvár.

Magyarországi kiadók 1712 és 1800 között

Kiadóhely	Kiadócégek száma
Pest	19
Pozsony	16
Buda	9
Kassa	6
Sopron	5
Győr	3
Nagyszeben	3
Besztercebánya	2
Pécs	2
Rozsnyó	2
Selmecbánya	2
Temesvár	2
Beszterce	1
Eperjes	1
Hógyész	1
Kolozsvár	1
Kőszeg	1
Lőcse	1
Nagyszombat	1
Pribóc	1
Székesfehérvár	1
Veszprém	1
Összesen 22 kiadóhelyen	81 kiadó cég

*

Jelen tanulmányunk, eddigi kutatásaink bőséges, de teljesnek mégsem minősíthető anyaga alapján csak vázlatos statisztikai képet óhajtott nyújtani az 1712 és 1800 közötti korszak magyarországi nyomdai és kiadói tevékenységéről. Tudatában vagyunk annak, hogy a további kutatások még jelentősen bővíteni fogják a XVIII. század magyarországi könyvtermeléséről eddig gyűjtött ismereteinket. Mégis azt szeretnénk remélni, hogy közölt adataink s azok forrása, a Petrik-kötetekhez csatlakozó nyomda- és kiadástörténeti mutató ráirányítják az illetékes szakemberek figyelmét a tárgyalt korszak könyvtörténetének számos, eddig még kellően fel nem tárt problémájára.

BÉLA MARKOS

Die ungarische Buchproduktion 1712—1800

Die Széchenyi-Nationalbibliothek hat unlängst die vierbändige Bibliographie von Géza Petrik „Magyarország bibliographiája, 1712—1800“ (Die Bibliographie Ungarns, 1712—1800) neu herausgegeben. Band V. der Neuausgabe enthält die Nachträge, die von einer Arbeitsgruppe der Bibliothek für die Jahre 1712—1800 zusammengestellt wurden. Band VI, der Registerband, zählt nach Druck- und Erscheinungsorten, und innerhalb der Orte nach Druckern und Verlegern, chronologisch, in Kurzfassung die Titel auf, die in den ersten fünf Bänden beschrieben wurden.

Den Registerband hat der Verfasser der vorliegenden Studie zusammengestellt und war bestrebt, die ungarische Buchproduktion der Jahre 1712—1800 mit statistischen Daten zu erläutern.

In dieser Periode waren an 45 Druck- und 22 Verlagsorten Ungarns 96 Druckereien und 81 Verlagsfirmen tätig. Produkte ihrer Tätigkeit sind die 19 290 Drucksachen, deren chronologische und geographische Gliederung Tafel 1 enthält.

Tafel 2 zählt die 6 bedeutendsten Druckorte der Zeit nach der Zahl ihrer Produkte auf. Tafel 3 veranschaulicht, wie sich der Schwerpunkt der Buchproduktion in der zweiten Hälfte des Jahrhunderts von Tyrnau nach Preßburg, dann nach Pest verschob.

Tafel 4 stellt die bedeutendsten Druckereien, sowie Tafel 5 die fiktiven Druckorte und Druckereien zusammen. Die nächste (6) Zusammenstellung gliedert die ungarischsprachige Buchproduktion der ausländischen Druckorte geographisch und chronologisch auf. Aus Tafel 7 erfahren wir, wieviel Verlagsfirmen an den einzelnen Druck und Verlagsorten zwischen 1712—1800 tätig waren.

Nagy Dezső: Pesterzsébet és Soroksár. Helyismereti bibliográfia (1865—1965.)
Összeáll.: — Bp. Fővárosi Nyomdaip. V. 1969. 1—2 kötet. 590 l.

Az utóbbi évek gyors ütemben gazdagodó helyismereti irodalmában terjedelmével, anyagának sokrétűsége által figyelemet érdemel Nagy Dezső munkája. A két kötet 4818 tételszám alatt több mint 10 000 hivatkozást tartalmaz.

A címgyűjtemény tematikus szerkezetben tárja fel anyagát. A szerzői előszó tájékoztat bennünket arról, hogy a források elrendezésében a Budapest Történetének Bibliográfiája szolgált mintául. A rövid „Bevezetés” vázlatosan megrajzolja Pesterzsébet és Soroksár történetét, majd címgyűjteményét a következő fejezetekbe foglalta: I. Helyi sajtó, nyomdatörténeti adatok, naptárak. II. Helytörténet — városleírás — egészségügy. III. Gazdaság. IV. Társadalom. V. Munkásmozgalom. VI. Politika — közigazgatás. VII. Kultúra. Az egyes fejezeteken belül kronologikus sorrendet alkalmazott bibliográfiájában a szerkesztő, több helyütt kiemelte, hogy 1950-ben szűnt meg Pesterzsébet önálló jellege, lett Budapest egyik kerülete. Különösen gazdagnak találtam a kerület munkásmozgalmára vonatkozó adattárat. A bibliográfia csak nyomtatott forrásokra, monografikus és periodikusan megjelent anyagra utal. Lelkiismeretességét jellemzi, hogy az összes elérhető helyi lapot feldolgozta, ezen túlmenően nemcsak tanulmányokat, szakmunkákat, monográfiákat, hanem a különböző szakterületek bibliográfiáit is felhasználta, röviden

minden olyan anyagot, amit csak el tudott érni, kézbevehetett a rendelkezésére álló idő alatt. Tanulmányozta több nagy budapesti könyvtár katalógusának adatait is s az azokban elérhető helyi sajtót. A gondos, mindenre kiterjedő kutatás eredménye alapján azt is mondhatnánk, hogy a munka valóságos repertórium a XX. kerületre vonatkozó forrásadatoknak.

A méltán kijáró elismerés mellett, amely elsősorban a körültekintő anyaggyűjtésért illeti a szerzőt, szólnom kell arról is, hogy a hatalmas címgyűjtemény elrendezését nem tartom egészen sikerültnek. Sokat segített volna egy névmutató, amelyet hiába keresünk a második kötet végén. Megkönnyítette volna a használatot a tárgymutató, de legalább az egyes intézmények (üzemek, iskolák stb.) tételszámainak feltüntetést jegyzék is, sajnos ezt is nélkülözzük. Sok az elírás, gépelési és sajtóhiba, érezni, hogy a korrigálásra igen kevés idő jutott. Szegényesnek tartom a két kötet technikai kiállítását és mert népes kerületről van szó, kevésnek a kerekken 220-as példányszámot, feltételezve, hogy a helytörténetesek táborába gyorsan fog növekedni.

Mindent egybevetve mégis állíthatjuk, hogy NAGY Dezső igen hasznos munkát végzett, amelyhez bizalommal fordulhatnak a kutatók. Ha a szerző által az egyes bibliográfiai fejezetekhez írt előszavakat összeraknánk, valóságos kis tanulmány kerekednék belőle Pesterzsébet és Soroksár történetéről, amely ösztönzője lehet a további, a differenciáltabb kutatásnak is.

HOLLÓ KLÁRI